

EDITORIAL

Samizdat jako historické téma

Výzkum českého samizdatu byl zahájen ve chvíli, kdy tento specifický způsob psané komunikace, trvale ohrožované nebezpečím represí ze strany mocenského aparátu, přestal být prvkem aktuálního společenského života a stal se součástí historie. Jiří Gruntorád již na počátku devadesátých let založil v Praze knihovnu Libri prohibiti a Vilém Prečan dopravil z Scheinfeldu do Dobřichovic sbírky Československého dokumentačního střediska: tak vznikly a krátce nato byly zpřístupněny důležité soubory samizdatové literatury, z nichž zejména ten Gruntorádův se stále rozšiřuje. Prvními domácími badateli se stali především účastníci někdejšího samizdatového provozu: Jiří Gruntorád publikoval několik bibliografických soupisů, Martin Machovec začal mapovat a jako editor zpřístupňovat literaturu undergroundu nejen své generace, a objevily se přehledové (posléze i problémové) studie, které zájemcům umožnily základní orientaci ve vývoji samovydatelské činnosti zejména posrpnového období (k jejich autorům patřili vedle Jiřího Gruntoráda mj. Jiří Holý, později Tomáš Vrba, Stanislav Dvorský a další).

Po více než pětadvaceti letech se podmínky změnily. Výrazná většina samizdatové literární produkce byla publikována „standardně“, často s ediční péčí odpovídající jejímu významu. Literární časopisy jsou zpřístupňovány na internetu (zejména na stránkách <www.scriptum.cz>). Soupis deziderat knihovny Libri prohibiti je sice relativně obsáhlý, navíc se stále objevují dosud nepodchycené časopisy, ba i ediční řady, obecně však lze říci, že shromážděná materiálová základna je vysoce reprezentativní a z hlediska typologie samizdatu téměř úplná. Do jisté míry se však mění optika výzkumu: jeho charakter začínají stále více ovlivňovat badatelé mladších generací, kteří již nevycházejí z vlastních zkušeností a vzpomínek (zcela výmluvný je fakt, že věkový rozdíl mezi nejstarším a nejmladším autorem tohoto čísla *České literatury* přesahuje padesát let). Okolnosti samizdatového vydávání se tak z aktuální společenské paměti pomalu stěhují do sféry přístupné především historikům.

Rozhodnutí uspořádat tematické číslo *České literatury* věnované samizdatu souvisí s naznačenou proměnou bádání, jež, jak ukazuje jeho recenzní rubrika, se zdaleka netýká jen českého prostředí. Bezprostředním podnětem k jeho přípravě se pak staly dva aktuálně probíhající výzkumné projekty Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Cílem toho prvního je vznik *Encyklopedie českého literárního samizdatu*, jež má formou podrobných a pramenně zpraco-

vaných hesel představit všechny známé relevantní edice, časopisy a výběrově i neperiodické sborníky — respektive přednostně ty, které se výhradně, či alespoň významně zabývaly literaturou a literárním životem, popřípadě nejbližšími příbuznými oblastmi. Druhý projekt pak souvisí s velkým dluhem, jež měla literárněvědná bohemistika na poli bibliografickém — je jím doposud scházějící článková bibliografie samizdatových periodik. Poté, co byla *Česká literární bibliografie* <<http://clb.ucl.cas.cz>> zařazena na mapu výzkumných infrastruktur podporovaných MŠMT, uvolnily se prostředky i na tento náročný úkol.

První otázka, kterou si řešitelé obou projektů nutně museli položit, se týká vymezení, respektive stanovení hranic zkoumané oblasti. V úvodní studii se Michal Přibáň zabývá nejprve problematikou samotného pojmu *samizdat*, z historické perspektivy jej konfrontuje s možnými terminologickými konkurenty a posléze se pokouší charakterizovat oblasti nezávislé, respektive alternativní kultury, které lze pod uvedený pojem zahrnout. Závěrečná část studie se stručně zabývá typologií samizdatových vydavatelství, tedy otázkou dosud víceméně opomíjenou. Jonathan Bolton ve svém příspěvku spouští sondu do období těsně předcházejícího vzniku Charty 77 a prostřednictvím výroků spisovatelů zastoupených v *Českých rozhovorech* Jiřího Lederera charakterizuje stav, kdy samizdat (tehdy označovaný spíše jako ineditní literatura) ještě ani v prostředí veřejně nepublikujících tvůrců nebyl chápán jako samozřejmý prvek alternativní kultury, jež by mohla najít recipienty i mimo oblast literárního disentu. Tezi o nutnosti neomezovat výzkum na nejvýznamnější centra samizdatové produkce a zabývat se i dosud minimálně probádanými mimopražskými oblastmi, která je implicitně vyjádřena již v úvodní studii čísla, ve svém článku naplňuje a rozvíjí Petra Loučová. Z obecnějšího sociokulturního hlediska podrobně zkoumá místní zdroje i dosah alternativní kultury na Táborsku ve druhé polovině sedmdesátých a na počátku osmdesátých let a v nepřímé konfrontaci s postřehy Boltonovými mimoděk dokládá prudký rozvoj samizdatových aktivit v období krátce po zveřejnění Charty 77: táborový mikrokosmos v autorčině pojetí reprezentuje i částečně analogickou situaci — byť zajiště ovlivněnou místními specifiky — v jiných oblastech mimo nejvýznamnější kulturní a společenská centra. Konkrétnímu případu sporu mezi autorem a samizdatovým vydavatelem, který byl svého času tematizován v médiích a později se stal součástí výzkumu sociální regulace literatury posrpnového období, se věnuje příspěvek Aleny Přibáňové.

Stat' Gordona Johnstona „Co jsou to dějiny samizdatu?“ bývá v současných studiích sice často citována či alespoň připomínána, do češtiny však dosud přeložena nebyla. Jejím východiskem je model komunikační sítě navržený Robertem Darntonem, který autor adaptuje na specifické motivace, podmínky a okolnosti samizdatového oběhu ve východoevropských zemích. Inspirativnost Johnstonových závěrů, jež otevírají další možnosti výzkumu

především v oblasti samizdatových distribučních a čtenářských sítí, potvrzuje mimo jiné fakt, že jeho studie posloužila jako metodologické východisko Petře Loučové při koncipování vlastního textu o samizdatovém dění na Tábořsku.

Snaha po co nejširším postižení rozmanitých kulturních kontextů spojených s vydáváním samizdatové literatury vedla editory čísla k rozhodnutí obrátit se s několika dotazy na odborníky, z nichž někteří se problematikou samizdatu dlouhodobě zabývají. Do ankety přijali pozvání jak zástupci starší generace, kteří podstatou část svého života zasvětili výrobě, distribuci a shromažďování samizdatových publikací (Jiří Gruntorád, Vilém Prečan), tak mladší kolegové, pro něž je systematické studium samizdatu badatelskou i bibliografickou výzvou do budoucna (Gabriela Romanová, Vojtěch Malínek). Zsvěcený pohled na systematické zpracování sbírek nezávislého písemnictví v Polsku nabízí úvaha Jerzyho Kandziory z Instytutu Badań Literackich Polské Akademie Nauk ve Varšavě. Odpovědi Martina Machovce a Aleny Petruželkové problematiku zpracování samizdatu doplňují o postřehy editora samizdatových textů a zkušené pracovnice knihovny, která se soustřeďuje na katalogizaci a možnosti zpřístupňování samizdatových publikací veřejnosti.

Recenzní rubrika tentokrát reflektuje především zahraniční výzkum samizdatové literatury (resp. literatury tzv. druhého oběhu), zatímco Kronika referuje převážně o akcích uspořádaných v končícím kalendářním roce na domácí půdě.

Přítomné číslo *České literatury* v první řadě podává zprávu o současném stavu výzkumu samizdatové problematiky. Redakce časopisu i editoři čísla samozřejmě uvítají, pokud zařazené texty vyvolají diskusi, případně poskytnou dnešním i budoucím badatelům inspiraci či přímo východiska pro jejich další práci.